

Globaalprobleemid pole lihtsad

Jüri Engelbrecht

Oleme pidevalt silmitsi igapäevaste asjadega, kuid peame seejuures mõtlema üldisemalt, sest meid mõjutavad ka globaalsed nähtused. Sõda Euroopas on pannud meid tegutsema kaitsevõime tugevdamise nimel. Kuid on veel palju globaalseid probleeme, mis ähvardavad pikemas perspektiivis inimkonda ja looduskeskkonda tervikuna.

Palju on räägitud globaalsest soojenemisest, maavarade ammendumisest, liigilise mitmekesisuse vähenemisest, keskkonna saastumisest, terrorismist jne. See probleemide nimekiri on üsna pikk. Ka ÜRO säästva arengu eesmärgid aastaks 2030 on ju tegelikult seotud globaalprobleemidega. Paraku jäävad kõlavate loosungite kõrval tähelepanuta mitmed tähtsad asjaolud. Allpool on mõned tähelepanekud, mis selgitavad globaalprobleemide keerulisust ja nõuavad arvestamist.

Esiteks on nii looduskeskkonna kui ka ühiskonna sotsiaalsed probleemid seostatud ja neid tuleb käsitleda kui kompleksüsteeme. See tähendab, et vastastikmõjudele tuleb pöörata suurt tähelepanu. Näitena võib nimetada kliimamuutuste mõju migratsioonile, tervishoiule ja sotsiaalsele ebavõrdsusele. Kompleksüsteemide omapära seisneb ka selles, et tihti on protsessi tulemid täpselt ennustamatud, seega ootamatud. Lihtsate mudelite põhjal on saanud selgeks, et ennustamatuse juures on põhjuseks proportsionaalsuse kadu. Kui füüsikalistes süsteemides on vastastikmõjud mõõdetavad, siis ühiskonda käsitlevates sotsiaalsetes süsteemides on lugu tunduvalt keerukam, sest tihti puuduvad objektiivselt mõõdetavad nähtused. Näiteks võib küsida, kuidas mõõdetakse väärtusi. Ometi määravad just väärtused nii üksikisikute kui ka inimgruppide käitumise. Nagu Hans Rosling näitas ilmekalt raamatus „Faktitäius“ (Tänapäev, 2020), on ühiskonna arusaamad globaalsetest arengutrendidest puudulikud.

Teiseks, sotsiaalsed probleemid on tihti „nurjatud“ (ingl *wicked problems*). Sääraste olukordade iseloomulikud jooned on seotud raskustega juba probleemide püstitamisel. Lisaks muutuvad valitsevad tingimused, haaratud on palju erinevate arvamustega osapooli, võimud pole suutelised taoliste probleemidega tegelema jne. Seda tunnetame nii kliimamuutuste mõjude analüüsis kui ka tervishoius, nii sotsiaalse ebavõrdsuse tasandamisel kui ka sotsiaalsete kriiside likvideerimisel, nii julgeoleku kindlustamisel kui ka terrorismi vastu võitlemisel. Hoolimata raskustest tuleb aga nende probleemide lahendamiseks parima äranägemise abil tegutseda. Kindlasti on abiks transdistsiplinaarsed uuringud ning arusaamad majandus- ja sotsiaalvõrgustike struktuuridest ja käitumisest.

Kolmandaks on oluline mõista globaalsete ja lokaalsete probleemide seostatust. Kui looduskeskkonna globaalsed muutused võivad lokaalselt mõjuda pikema aja jooksul, siis sotsiaalsed ohud võivad digiajastul levida väga kiiresti. Seosed globaalsete ja lokaalsete probleemide vahel on tegelikult mitmemastaapsed. Nii

on tihti esiplaanil riigi ja tema kodanike vastuolud. Ilmekaks näiteks on meil väikeste maakoolide sulgemise kavatsused, kus ei leita sobivat lahendust maaelu arendamise riikliku poliitika ja kohalike omavalitsuste rahamurede vahel.

Millised on teed globaalsete probleemide lahendamiseks? Rahvusvaheline teadusnõukogu ISC soovib tugevdada missiooniteadust (vt [J. Engelbrecht, Postimees](#), 18.11.2023) ja luua kestliku arengu uuringute võrgustikud lokaalsete uurimiskeskuste baasil. Sisulisest küljest vaadatuna on aga oluline põhjuslikkuse selgitamine ehk teiste sõnadega: selgitada, mis põhjustab mida. Samas peab põhjuslike seoste väljaselgitamine viima ka rakendusteni.

On hea meel tõdeda, et Eestis on käimas tõsised uuringud mitme globaalprobleemi lahendamiseks. Olgu selleks märgalade mõju kliimamuutustele ja ökosüsteemidele, aerosoolide olulisus ja nende tekkeprotsesside analüüs atmosfääris, kaugseire kasutamine looduskeskkonna muutuste tuvastamisel jne. Säärased uuringud on seotud üleilmsete programmidega ja seega moodustavad osa üldises globaalprobleemide analüüsis. Mõistagi pöörab Eesti Teaduste Akadeemia samuti suurt tähelepanu globaalprobleemidele, valides äsja akadeemiku katma seda valdkonda.

Üle kahekümne aasta tagasi, uue sajandi alguses, loetleti hulk globaalprobleeme, mida tuleks sel sajandil lahendada. Kogu pika nimekirja lahendamist nõudvate probleemide (kliima, energia, tehnoloogia, tervishoid, looduskeskkond jne) juures jäi kõlama küsimus: kuidas inimkond kõigi muutuste ja ohtudega hakkama saab? Küllap on see praegugi kõige olulisem küsimus. Lihtne vastus sellele küsimusele on see, et hakkama saab haritud inimene, kes saab aru maailma probleemidest ja oskab tegutseda nii lokaalselt kui ka globaalselt.

[*Ilmunud ajalehes Postimees 11. mail 2024*](#)